

Antonius Abt werd aangeropen tegen de pest, Cornelius tegen de runderpest, Cunera voor allerhande veeziekten, etcetera. Maria mag zich dan vooral om het zieleheil hebben bekommerd (260), andere heiligen kwamen als voorheen tegemoet aan aardse noden. Het is echter de verdienste van Wingens dat hij een aantal bedevaartplaatsen voor het voetlicht brengt en uitdaagt tot meedenken en tot verder onderzoek.

Gerrit Verhoeven

R. Dekker, *Uit de schaduw in 't grote licht. Kinderen in egodocumenten van de Gouden Eeuw tot de Romantiek* (Historische reeks; Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1995, 287 blz., f39,50, ISBN 90 284 1680 3).

Het gebruik van egodocumenten mag zich in de mentaliteitsgeschiedenis in een warmere belangstelling verheugen sinds die een rol zijn gaan spelen in het achteraf wat absurde debat over de geschiedenis van het gezin. In het spoor van Philippe Ariès werd de stelling verkondigd dat ouders vroeger minder om hun kinderen gaven. Eén van de manieren waarop dit werd 'weerlegd' maakte gebruik van autobiografieën: Linda Pollock (*Forgotten children* (1983)) vond in herinneringen uit Engeland en de nog koloniale Verenigde Staten geen verwaarlozing, maar juist veel aanwijzingen voor authentieke zorg en emotie. Zij gebruikte getuigenissen uit de zeventiende en achttiende eeuw, dus ongeveer onze Gouden eeuw tot in het begin van de negentiende eeuw. Het lag voor de hand na te gaan wat daarover in Nederland te vinden is, te meer omdat de demonstratieve affectie voor kleine kinderen iets was wat vele buitenlanders opviel in de Republiek. Rudolf Dekker heeft dit nu gedaan in een bijzonder aantrekkelijk en verstandig boek.

Hij begint met even concieze als weloverwogen samenvattingen van het debat over de geschiedenis van het kind en over het gebruik van egodocumenten in de geschiedwetenschap. Daarna geeft hij chronologisch acht portretten van Nederlandse autobiografen, die enigszins uitvoerig hun jeugd geboekstaafd hebben. Daarna volgen thematische hoofdstukken over spel, straf, borstvoeding, beroepskeuze en school. Tenslotte volgen beschouwingen over het veranderende geheugen met het verschijnen van jeugdherinneringen als nieuw genre en over de veranderingen in de verwoording van het verdriet over de dood van kinderen.

De portretten brengen onmiddellijk een groot probleem bij autobiografieën uit deze tijd aan het licht: er is het allerdroevigste verhaal van de ambachtsman Verbeecq en van een boerenfamilie, maar verder komt alleen de elite aan het woord. De verhalen in die kringen doen erg denken aan de opvoedingsproblemen die in de hedendaagse pulppers uitgemeten worden over de kinderen van de 'sterren'. Want 'bekende Nederlanders' waren de families Huygens en De Groot natuurlijk, al had dat toen een heel andere betekenis. De grote verwachtingen, de vergelijking met de succesvolle vaders en de verleidingen behorend bij een hoge maatschappelijke positie disponeerden de in hun jeugd toch al verwaarloosde jongens tot een deprimerend falen. Hoewel deze verhalen vertrouwd aandoen, is het natuurlijk de vraag of het lot van dit soort ondeugdelijke aristocratenzoontjes iets zegt over het gezinsleven van 'gewone' mensen. Dat in hoge kringen ook wel mensen waren die hun talent ook in het ouderschap tot uiting brachten, demonstreert Constantijn Huygens senior.

De verhalen over de jeugd zijn in het algemeen teleurstellend vlak, moet Dekker tot zijn spijt vaststellen. Maar er is genoeg om enerzijds eendimensionale ideeën over emotionalisering te ontcrachten en anderzijds vast te stellen, dat verschijnselen zoals de vroege zelfstandigheid van kinderen in de pre-industriële tijd en de vroege scheiding van ouders en kinderen er op

wijzen dat er wei degelijk een omslag in de omgang met kinderen en jongeren begonnen is in de achttiende eeuw. Een vader die verklaarde heel anders op te voeden dan hijzelf was opgevoed, is voor die tijd nauwelijks denkbaar. Het feit dat autobiografen voor 1800 in het algemeen hun jeugd nauwelijks de moeite waard vonden om te beschrijven, terwijl daarna 'jeugdherinneringen' een apart literair genre gaan vormen wijst ook op een mentaliteitsverandering, die uitgelegd mag worden als een ontstaan van het moderne gezinsleven. Dekker concludeert dan ook tot een groeiend individualiteitsbesef in de laatste twee eeuwen. Dit zijn vaak bedrieglijke kwalificaties, want sinds 1800 zijn er steeds nieuwe fasen in het individualiseringsproces aangewezen. De discussie over periodisering en fasering zal dus wel doorgaan. Dekker heeft een gedeelte van het terrein in kaart gebracht met grote liefde voor de bronnen en dit heeft een waardevol boek opgeleverd.

H. Q. Röling

A. Vieira, *Antonio Vieira's Sermon against the Dutch Arms (1640)*, F. Smulders, ed. (Frankfurt am Main, [etc.]: Peter Lang, 1996, lxvi + 370 biz., ISBN 3 631 48227 2).

De Portugese priester Antonio Vieira (1608-1697) was een bijzondere man. In zijn tweede vaderland Brazilië en ver daarbuiten maakte hij naam met zijn even bevlogen als eloquente preken. Van de meer dan tweehonderd preken die in druk bewaard zijn gebleven en welke gerekend worden tot het mooiste dat ooit is verschenen in de Portugese taal, geldt zijn kanselrede van mei 1640 als meest indrukwekkende. In een preek waarin verwondering, verbijstering en woede doorklonken, zette Vieira zich af tegen de soldaten, klerken en andere dienaren van de Nederlandse West-Indische Compagnie die sinds tien jaar een deel van Brazilië bezet hielden. Vieira hield God voor dat de Nederlandse 'piraten' uit het verloop van de oorlog konden opmaken dat hun religie de ware was. Dit mag u niet toestaan, voegde hij eraan toe. Bovendien, waarom laat u ons eerst de grond bewerken en steden bouwen in dit land, om het vervolgens aan de Nederlanders te schenken? Maar doet u wat u goeddunkt. Geef de Nederlanders Brazilië maar, geef ze Indië, geef ze Spanje en verstoot ons Portugezen en Spanjaarden, laat ons maar in de steek.

Deze preek is nu in een nieuwe tekstkritische editie verschenen. De linguïst Frits Smulders bespreekt erin de verschillende gedrukte en handgeschreven versies van het Portugese origineel en de Spaanse vertalingen, en behandelt de klassieke, literaire en theologische bronnen waaruit Vieira heeft geput. Maar daarbij laat Smulders het niet, want hij weet ook op heldere wijze de historische context te schilderen. Historici zullen echter niet meteen wegwijs worden in Smulders' editie, die in de eerste plaats bedoeld is voor linguïsten.

Zoals een goed propagandist betaamt, liet Vieira in zijn preek geen nuances toe. Hij beschouwde de Nederlanders als de verpersoonlijking van het kwaad en had zelfs geen goed woord over voor het bewind van Johan Maurits van Nassau-Siegen, de gouverneur die in zijn omgang met alle bevolkingsgroepen, ook de rooms-katholieken, toch zoveel tact aan de dag legde. Smulders weet aannemelijk te maken dat het venijn van de preek moet worden verklaard uit de jammerlijke mislukking van een Spaans-Portugese vloottaanval die kort tevoren had plaatsgevonden. Vieira had al zijn hoop erop gesteld dat de zeeslag bij Recife de Nederlanders eindelijk uit hun bolwerk zou verdrijven, maar door een combinatie van tegenslag en tactische blunders was de Iberische vloot niet in staat geweest haar numerieke overwicht uit te buiten. Sterker nog, ze had een smadelijke nederlaag geleden.

Smulders wijst er verder terecht op dat de oorlog kort tevoren een nieuwe, meedogenloze fase